

บทคัดย่อ

ชื่อโครงการ: โครงการการประเมินมูลค่าภูมิปัญญาไทย: กรณีศึกษาพันธุ์กรรมข้าวพื้นเมือง
ชื่อนักวิจัย: มิ่งสรรพ ขาวสอาด, อัครพงศ์ อันทอง, นรินทร์ พันธุ์เขียว, สกาวเดือน ลิเลือน,
นิमित นิมิตรเกียรติไกล และไพรัช พิบูลย์รุ่งโรจน์
ที่ปรึกษาโครงการ: ศาสตราจารย์ ดร.เบญจวรรณ ฤกษ์เกษม
E-mail Address: sridir@chiangmai.ac.th
ระยะเวลาโครงการ: 1 ตุลาคม 2547 – 30 กันยายน 2548

การศึกษาครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) โดยในการศึกษาพยายามที่จะตอบคำถามว่า **“ในการเพาะปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองของเกษตรกรมีต้นทุนและผลตอบแทนอย่างไร และมีปัจจัยใดบ้างที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจปลูกข้าวพื้นเมืองของเกษตรกร”** ในการศึกษาได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งที่เป็นข้อมูลทุติยภูมิที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลปฐมภูมิที่ได้จากการสัมภาษณ์เกษตรกรจำนวน 816 ราย ครอบคลุม 63 หมู่บ้าน 21 ตำบล 17 อำเภอ ใน 4 จังหวัด ซึ่งได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน และน่าน

ก. พันธุ์ข้าวที่เกษตรกรใช้ปลูก

ในปีการเพาะปลูกที่ 2546/2547 พันธุ์ข้าวที่เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างใช้ปลูกมีทั้งหมด 205 พันธุ์ โดยเป็นพันธุ์ข้าวเจ้าจำนวน 147 พันธุ์ และเป็นพันธุ์ข้าวเหนียวจำนวน 72 พันธุ์ โดยพันธุ์ข้าวที่นำมาใช้ปลูกส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ของตนเองที่ได้รับการตกทอดมาจากบรรพบุรุษ และการเลือกพันธุ์ข้าวที่นำมาปลูกของเกษตรกรนั้น เกษตรกรได้ให้ความสำคัญในเรื่องรสชาติมากกว่าเหตุผลอื่นๆ รองลงมาได้แก่เหตุผลในเรื่องของปริมาณผลผลิต ซึ่งส่วนใหญ่เกษตรกรเลือกพันธุ์ที่ให้ผลผลิตมากจะเป็นเกษตรกรที่มีปัญหาข้าวไม่เพียงพอต่อการบริโภค นอกจากนี้ราคาข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่เกษตรกรสามารถขายได้จะอยู่ในระดับราคา 1.10 – 12.00 บาทต่อกิโลกรัม โดยจังหวัดเชียงรายเป็นพื้นที่ที่มีราคาข้าวสูงที่สุดเมื่อเทียบกับพื้นที่อื่นๆ

สำหรับในปีการเพาะปลูกที่ 2547/2548 พันธุ์ข้าวที่เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างคาดว่าจะใช้ปลูกมีทั้งหมด 216 พันธุ์ โดยเป็นพันธุ์ข้าวเจ้า จำนวน 153 พันธุ์ และเป็นพันธุ์ข้าวเหนียวจำนวน 72 พันธุ์ เพิ่มขึ้นจากปีที่ผ่านมาจำนวน 11 พันธุ์ เป็นการเพิ่มในส่วนของพันธุ์ข้าวเจ้าจำนวน 6 พันธุ์ ส่วนพันธุ์ข้าวเหนียวไม่มีการเปลี่ยนแปลง โดยเกษตรกรส่วนใหญ่ยังคงใช้พันธุ์ข้าวของตนเองจากปีที่ผ่านมา และในการเลือกพันธุ์ข้าวที่จะปลูกในปีนี้เกษตรกรให้ความสำคัญกับพันธุ์ที่สามารถให้ผลผลิตหรือผลตอบแทนดีมากที่สุด รองลงมาได้แก่ พันธุ์ข้าวที่มีข้อดีในเรื่องของกินอร่อย และถูกปาก

ข. ต้นทุนและผลตอบแทนการผลิต

การหาผลตอบแทนต่อหน่วยในการศึกษานี้ จะพิจารณาจากผลตอบแทนต่อหน่วยการใช้เมล็ดพันธุ์ 1 กิโลกรัม ซึ่งจากการศึกษาพบว่า เกษตรกรจะได้รับผลผลิตเฉลี่ยประมาณ 39 กิโลกรัมต่อเมล็ดพันธุ์ 1 กิโลกรัม หรือคิดเป็นมูลค่าประมาณ 158 บาท โดยเกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่สามารถผลิตข้าวได้ผลผลิตสูงที่สุด แต่เนื่องจากราคาข้าวที่ขายได้นั้นค่อนข้างต่ำจึงทำให้ผลตอบแทนการผลิตต่ำกว่าจังหวัดอื่นๆ ส่วนจังหวัดที่มีผลตอบแทนการผลิตสูงที่สุด ได้แก่ จังหวัดเชียงราย เนื่องจากเป็นจังหวัดที่สามารถขายข้าวได้ในราคาสูง และเมื่อพิจารณาแยกเป็นชาติพันธุ์ต่างๆ ก็พบว่า ชาติพันธุ์มูเซออาข่า และลิซอ เป็นชาติพันธุ์ที่ผลิตข้าวพื้นเมืองแล้วได้ผลตอบแทนดีที่สุด

ส่วนต้นทุนในการผลิตข้าวพื้นเมืองโดยส่วนใหญ่เป็นต้นทุนที่ไม่ใช่เงินสด โดยต้นทุนที่เป็นเงินสดจะเป็นต้นทุนในส่วนของค่าปุ๋ยเคมี ค่ายาปราบศัตรูพืชและวัชพืช และค่าแรงงาน สำหรับต้นทุนที่ไม่ใช่เงินสดจะเป็นต้นทุนในส่วนของแรงงานเป็นสำคัญ โดยเฉพาะแรงงานในขั้นตอนของการเตรียมดิน เก็บเกี่ยว และขนส่ง

ค. พัฒนาการและวัฏจักรการเลิกปลูกข้าวพื้นเมืองของชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อาศัยอยู่ที่สูง

พัฒนาการการเลิกปลูกข้าวพื้นเมืองของชาติพันธุ์ต่างๆ เริ่มต้นจากการมีพื้นที่การเพาะปลูกที่จำกัด ซึ่งเป็นผลโดยอ้อมจากนโยบายการห้ามทำไร่หมุนเวียนของรัฐ ทำให้เกษตรกรเพาะปลูกข้าวในพื้นที่เดิมๆ เป็นเวลานาน จนในที่สุดดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ผลผลิตลดลง กอปรกับเกษตรกรขาดความรู้ในเรื่องของการบำรุงรักษาดิน ทำให้ผลผลิตข้าวที่ได้ไม่เพียงพอที่จะบริโภคในครัวเรือน เกษตรกรต้องแสวงหาโอกาสที่จะหารายได้เพื่อนำมาใช้ซื้อข้าวบริโภคภายในครัวเรือน และโอกาสดังกล่าวทำให้เกษตรกรเห็นว่าอาชีพอื่นที่ไม่ใช่การเพาะปลูกข้าวทำให้ตนมีรายได้ที่ดีกว่าจึงเลิกปลูกข้าว โดยระยะเวลาของพัฒนาการหรือวัฏจักรเช่นนี้อาจจะเกิดขึ้นเร็วหรือช้าก็ได้ สาเหตุหนึ่งสำคัญ ก็คือระยะทางระหว่างหมู่บ้านกับตลาด และหากเหตุการณ์ยังคงเป็นเช่นนี้ต่อไป ในอีก 10 หรือ 20 ปีข้างหน้า พันธุ์ข้าวพื้นเมืองต่างๆ ที่เคยมีอยู่อย่างหลากหลายในประเทศไทยอาจจะเหลือเพียงไม่กี่ชนิดที่ทำการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดเท่านั้น

ง. ปัจจัยที่ผลต่อการตัดสินใจเลือกพันธุ์ข้าวของเกษตรกร

จากการศึกษาพบว่า ตัวแปรหรือปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกปลูกข้าวพันธุ์ที่นิยมมากที่สุด ได้แก่ ปัจจัยในเรื่องของความนุ่มและเหนียวของเมล็ดข้าวที่ได้ภายหลังจากการนำไปหุงรอมลงมาได้แก่ ปัจจัยในเรื่องของความทนแล้ง โรค และหนาว ซึ่งปัจจัยทั้งสองนี้มีอิทธิพลทำให้โอกาสในการตัดสินใจในการเลือกพันธุ์ข้าวที่นิยมของเกษตรกรลดลง ส่วนปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในการเลือกพันธุ์ข้าวที่นิยมน้อยที่สุด ก็ยังคงเป็นปัจจัยในเรื่องระดับความสูงของพื้นที่และปริมาณผลผลิต